

ปฏิจจสมุปบาท : ศาสตร์แห่งการใช้เหตุผลในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน*

PATICCASAMUPPADA : SCIENCE OF REASONING

IN VIPASSANA MEDITATION

พระครูอุทุมมธุติกุล (อิทธิพล จำปาศรี)

Phrakru Udhomthitikun (Itthiphon Jampasri)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campus, Thailand.

E-mail: itthiphon.jampasri@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายของปฏิจจสมุปบาทตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาความหมายของปฏิจจสมุปบาทตามทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยใช้หลักปฏิจจสมุปบาทเป็นฐานในการปฏิบัติ โดยศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกและอรรถกถา และแหล่งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราหนังสือ งานวิจัย และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ความหมายของปฏิจจสมุปบาทตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะอาศัยกัน หรือธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม ส่วนความหมายของปฏิจจสมุปบาทตามทัศนะของนักปราชญ์ หมายถึงวงจรของเหตุผลโดยหาที่สุดไม่ได้ แนวคิดเหล่านี้เรียกว่า “ศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล” ที่ปรากฏในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นในกาย เวทนา จิต และธรรม ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด สามารถละคลายความยินดีลงได้ ผู้ปรารถนาความเป็นจริงตามเหตุผลควรยินดีในการภาวนาอยู่เป็นนิตย์ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยใช้หลักปฏิจจสมุปบาทเป็นฐานนั้นทำให้ทราบหลักความจริงของไตรลักษณ์ คือการเกิดดับของสังขารได้อย่างชัดเจนขึ้น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เข้าถึงปัญญาที่สามารถเห็นแจ้งกระบวนการหมุนเวียนโดยใช้หลักปฏิจจสมุปบาทเป็นฐาน ซึ่งเป็นกระบวนการของการใช้เหตุผลที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นธรรมอันเป็นเหตุเกิดขึ้นในกาย เวทนา จิต และธรรม ผู้ปฏิบัติย่อมกำหนดรู้เวทนาในปฏิจจสมุปบาท ฝ่ายเหตุไป

* Received: 26 August 2022; Revised: 28 August 2022; Accepted: 29 August 2022

ด้วยกัน โดยที่เวทนานั้นมีผัสสะเป็นปัจจัยให้เวทนาเกิด ดังนั้น การรู้แจ้งหลักปฏิจจสมุปบาทจึงมีความสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: ปฏิจจสมุปบาท, การใช้เหตุผล, วิปัสสนากรรมฐาน

Abstract

This article aims to study the meaning of the paticcasamuppada according to the Buddhist scriptures. To study the meaning of the paticcasamuppada according to the views of Buddhist scholars, and to study the practice of Vipassana Meditation using the principle of practice as a base for practice by studying data from primary sources such as the Tipitaka and the Commentary and secondary sources such as textbooks, books, research papers and other related documents. The results showed that Definition because of living or the dharma that coexisted together As for the meaning of the sage according to the viewpoint of the philosopher Refers to the cycle of reason can't find the end These concepts are called The “science of reasoning” appears in the practice of Vipassana meditation according to the Four Foundations of Satipatthana, which is to contemplate the Dharma as the cause in the body, feeling, mind and dharma, causing boredom, dispassion, and the ability to relieve pleasure. rational desire for truth should be delighted to pray forever. The practice of Vipassana meditation using the principle of meditation as a base to know the truth of the Trinity is the birth and death of sankhara more clearly Vipassana meditation practice in order to gain access to wisdom that can enlighten the process of rotation based on the principle of practice which is the process of using reasoning that is beneficial to life causing the practitioner to see the dharma that arises in the body, feeling, mind, and dharma; the cause together Since feeling has contact as the factor causing it to arise, therefore enlightenment of the principle of practice is essential to the real practice of Vipassana Meditation.

Keywords: Paticcasamuppada, Reasoning, Vipassana

บทนำ

กระบวนการใช้เหตุผลในการตอบปัญหาเรื่องโลก มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ถ้านับย้อนไปในอดีตจะพบว่า ในทฤษฎีปรัชญาตะวันตก มีนักปรัชญากรีกโบราณได้แสดงเหตุผลของการดำเนินชีวิตไว้อย่างมากมาย เช่น เพลโต โซคราติส และอริสโตเติล ซึ่งแต่ละท่านต่างก็แสดงหลักการใช้เหตุผลที่แตกต่างกัน เพื่อที่จะหาความจริงเกี่ยวกับโลก ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ เรียกว่า ศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล ตรรกศาสตร์ ส่วนในทฤษฎีปรัชญาตะวันออก มีพระพุทธศาสนาที่ใช้ศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล ซึ่งแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ ที่มุ่งแสวงหาเทพเจ้า แต่หลักศาสนาพุทธนั้น มุ่งแสวงหาเหตุผลในการตอบปัญหาชีวิต และการใช้ชีวิตตามหลักของเหตุผล เรียกว่า หลักปฏิจจสมุปบาท

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่ไม่ยอมรับในทฤษฎีที่พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างโลก หรือสร้างสรรพสิ่ง ได้กล่าวถึงกำเนิดชีวิตของมนุษย์ว่า เกิดขึ้นโดยอิงอาศัยธรรมชาติ มิใช่เป็นการเกิดขึ้นโดยถูกสร้างจากผู้มีอำนาจสูงสุดดังที่ศาสนาเทวนิยมทั้งหลายได้ให้ทัศนะไว้ ซึ่งหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้แสดงหลักการในเรื่องกำเนิดชีวิตมนุษย์ไว้ว่า เกิดจากเหตุปัจจัย (ภริทัต ศรือร่ามและพระมหาสำราญ ญาณวุฑฺโฒ (จรรยเจริญ), 2565) หากบุคคลได้รับการศึกษาจนเข้าใจและปฏิบัติตามหลักปฏิจจสมุปบาทแล้ว จะทำให้ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสภาวะธรรมนั้น ถึงแม้จะเผชิญกับความทุกข์ ก็แข็งแกร่ง สามารถปรับตัวได้ในทุกสถานการณ์ ทั้งหมดนี้เป็นหลักทดสอบเพื่อรู้จักปฏิจจสมุปบาทที่แท้จริง ที่สามารถปฏิบัติตามได้ และมีประโยชน์แก่การดับทุกข์โดยตรง มีความทุกข์เพราะกิเลส ก็จัดเป็นปฏิจจสมุปบาทคราวหนึ่ง เมื่ออายตนะภายนอกและภายในกระทบกัน เกิดวิญญาณขึ้นประกอบอยู่ด้วยอวิชชา (พระอนันต์ อัสสุการ (เป้งไชโยโม), 2549)

เมื่อมนุษย์ไม่รู้หลักปฏิจจสมุปบาทอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว การปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ทั้งปวงย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะหากไม่รู้เท่าทันและเข้าใจถึงกระบวนการของทุกข์ตามหลักอิทัปปิจจยาอันดำเนินอยู่ในปฏิจจสมุปบาท คือ เมื่อเหตุดับ ผลอันคือความทุกข์ก็ต้องดับไปด้วยความทุกข์ทั้งปวง เช่น ทุกข์เพราะการเกิด ทุกข์เพราะความแก่ชรา และทุกข์เพราะความตาย ย่อมดำเนินไปอย่างไร้ที่สิ้นสุดด้วย เพราะความเกิดขึ้นของอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน อันเป็นมูลให้ความทุกข์ทั้งปวงดำเนินไปตามกระบวนการของปฏิจจสมุปบาท (ม.มู.(ไทย), 12/306/338) พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เข้าถึงหลักนั้นแล้ว จึงบอก แสดงวางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผย แจกแจง ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา (อง.ตัก.(ไทย), 0/576/368)

ดังนั้น ปฏิจจสมุปบาท คือธรรมที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก่อนจะได้ตรัสรู้ ก็ทรงมนสิการถึงปฏิจจสมุปบาทจนเกิดพระปัญญาญาณในแต่ละข้อแล้วจึงทรงใคร่ครวญให้

ยิ่งขึ้นไป ไม่ว่าจะเป็นเวียนเป็นวิภูจักรทั้งโดยอนุโลมหรือปฏิโลม ลักษณะเช่นนี้เป็นมฆณธรรมเทศนา เป็นกฎธรรมดาของโลก แต่เมื่อขยายความนำมาปรับขยายหรือปรับใช้จะเรียกเป็นปฏิจสมุปป็นธรรม กระบวนการปฏิจสมุปบาทอาจสงเคราะห์ในวิภูฏะ 3 คือ กิเลส กรรม และวิบาก เรียกว่าภวจักร อันทำให้เกิดภพเกิดชาติ การเวียนวายตายเกิด ซึ่งถือว่าเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ (พระครูสาครธรรมรัตน์ ธรรมรตโน, 2560) การจะรู้เข้าใจแจ่มแจ้งในปฏิจสมุปบาทนี้ จำต้องมีความเพียรเพ่ง ผึกฝนตนเองด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 คือการเจริญสติปัญญากำหนดรู้กาย เวทนา จิต ธรรม เพื่อที่จะถ้อยถอนอวิชชา คือ ความหลง ไม่รู้ในอริยสัจ 4 ไม่รู้อิทัปปัจจยตา ไม่รู้ปฏิจสมุปป็นธรรม (พระมหาพิสุตย์ จนทวิโส (พระนิรมย์), 2554) ผู้ที่เข้าใจปฏิจสมุปบาทพระพุทธองค์ทรงถือว่าเป็นการเข้าใจธรรม โดยทรงรับรองไว้ว่า “ผู้ใดเห็นปฏิจสมุปบาท ผู้นั้น ย่อมเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้น ย่อมเห็นปฏิจสมุปบาท” (ม.ม. (ไทย), 12/346/359) ที่ทรงชี้แนวทางในการปฏิบัตินั่นเอง

ปัญหาของมนุษย์ทั้งในส่วนของปัญหาชีวิตและปัญหาทางสังคมนั้น ล้วนมีกระบวนการของปฏิจสมุปบาทเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ความไม่รู้ในกระบวนการแห่งชีวิตตามความเป็นจริง หลงผิดว่าเป็นตัวตนและเข้าไปยึดมั่นเอาไว้ และทำสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่ตนเองปรารถนา ที่แฝงด้วยความหวาดกลัวและความกระวนกระวาย ย่อมเป็นการขัดแย้งต่อกระแสเหตุปัจจัยในธรรมชาติ จะทำให้มนุษย์ใช้ชีวิตอยู่อย่างยึดมั่นถือมั่น อยู่อย่างเป็นทาส อยู่อย่างขัดแย้งต่อกฎธรรมชาติ หรืออยู่อย่างเป็นทุกข์นั่นเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555) ดังนั้น การใช้เหตุผลตามหลักปฏิจสมุปบาท จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการนำไปสู่การปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดการเห็นแจ้ง และเป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติเพื่อให้ได้บรรลธรรมนั่นเอง

ปฏิจสมุปบาทในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

1. ความหมาย

คำว่า “ปฏิจสมุปบาท” แยกศัพท์เป็น ปฏิจ แปลว่า อาศัย สมุป – ปาท แปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกัน รวมเป็น ปฏิจสมุปบาท แปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกัน ปฏิจสมุปบาท เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่เกี่ยวกับการอุบัติของพระศาสดาทั้งหลาย ดังมีพุทธพจน์ที่แสดงปฏิจสมุปบาทในรูปของกฎธรรมชาติไว้ว่า “ตถาคตทั้งหลาย จะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ (หลัก) นั้น ก็ยังคงมีอยู่ เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม คือ หลักอิทัปปัจจยตา (ภริทัต ศรือร่ามและพระมหาสภาราญ ญาณวุฑฺโฒ (จรรยเจริญ), 2565)

ปฏิจจสมุปบาท เป็นศัพท์ภาษาไทยมาจากภาษาบาลีว่า ปฏิจจสมุปบาท สามารถแยกศัพท์ได้ เป็น ปฏิจ + ส + อุปบาท โดย ปฏิจ แปลว่า อาศัย ส แปลว่า พร้อม และอุปบาท แปลว่า ความเกิดขึ้น มีวิเคราะหว่า ปฏิจ สมุปปชชิตติ ปฏิจจสมุปปาโท แปลว่า ธรรมเป็นแดนอาศัยเกิดขึ้นแห่งผล หมายถึง ธรรมเป็นเหตุ หรือวิเคราะหว่า อณฺณมณฺณ ปฏิจจ สมุปปชชิตติ ปฏิจจสมุปปาโท ธรรมที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น หมายถึงธรรมที่เป็นผล (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9, ราชบัณฑิต), 2558)

ปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา แปลความหมายในเบื้องต้นว่า หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายโดยอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้นหรือการที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

พระอาจารย์ ดร.ภททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุฐานาจริยะ ได้กล่าวถึงปฏิจจสมุปบาท ไว้ในพระธรรมเทศนา ปฏิจจสมุปบาทสงเขปกถา ความว่า ในปฏิจจสมุปบาทนั้น มีชาติ ความเกิด ชรา ความแก่ และมรณะ ความตาย รวมอยู่ด้วย จักเริ่มแสดงชาติ ชรา มรณะนี้ก่อน ชาติ คือความเกิด เกิดแล้วก็มียชา เมื่อชราหนักขึ้นก็มีมรณะตามมา เป็นธรรมนิยามอยู่อย่างนี้ มีผู้เข้าใจกันอยู่โดยมากว่า ผู้ที่จุดคือมรณะไปแล้ว วิญญาณไปลอยลอยอยู่ก่อน ยังไม่ปฏิสนธิทันที ความเห็นอย่างนี้เป็นการเข้าใจผิด ที่จริงปฏิสนธิกับจุดนี้ เกิดติดต่อกันทีเดียว โดยไม่มีระหว่างคั่นเลย ที่เข้าใจว่า เมื่อคนตายแล้ว วิญญาณออกจากร่างไปลอยลอยอยู่กลาง ๆ นั้น ธรรมะอย่างนี้พระพุทธศาสนาปฏิเสธและจัดเป็นมิจฉาทิฐิอย่างหนึ่ง เรียกว่า อันตรภาวทิฐิ คือ เห็นว่าวิญญาณลอยอยู่กลาง ๆ พระพุทธศาสนาถือว่าพอจุดแล้วก็ปฏิสนธิต่อในทันทีนั้น โดยไม่มีระหว่างคั่นเลย (พระอาจารย์ ดร.ภททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุฐานาจริยะ, 2545)

2. ปฏิจจสมุปบาทที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก

ในพระวินัยปิฎกกล่าวถึงการพิจารณาปฏิจจสมุปบาทว่า พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการ ปฏิจจสมุปบาทในคราวแรกตรัสรู้ทั้งอนุโลมและปฏิโลมตลอดปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม แห่งราตรี ตามลำดับว่า

พระพุทธเจ้าทรงมนสิการปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลมว่า

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี
 เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี
 เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
 เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี
 เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
 เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
 เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
 เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสจึงมี
 กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้

พระพุทธเจ้าทรงมนสิการปฏิจจนุปบาทโดยปฏิโลมว่า

เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ

เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสจึงดับ กองทุกข์ทั้งมวลนี้มีการดับด้วยอาการอย่างนี้ (วิ.ม. (ไทย), 4/1/1-3)

3. ความหมายของปฏิจจนุปบาทเชิงอธิบาย

1) อวิชชา ความไม่รู้ ไม่เห็นตามความเป็นจริง ไม่รู้เท่าทันตามสภาวะ หลงไปตามสมมติบัญญัติ ความไม่รู้ที่แฝงอยู่กับความเชื่อถือต่าง ๆ ภาวะขาดปัญญา ความไม่เข้าใจเหตุผล การไม่ใช้ปัญญา หรือปัญญาไม่ทำงานในขณะนั้น ๆ

2) สังขาร ความคิดปรุงแต่ง ความจงใจ มุ่งหมาย ตัดสินใจ และการที่จะแสดงเจตนาออกเป็นการกระทำ การจัดสรรกระบวนการความคิด และมองหาลาภมรรณมาเสนอความคิด โดยสอดคล้องกับพื้นนิสัย

ความถนัด ความโน้มเอียงความเชื่อถือ และทัศนคติ เป็นต้น ของตน ตามที่ได้สั่งสมไว้ การปรุงแต่งจิต ปรุงแต่งความคิด หรือปรุงแต่งกรรม ด้วยเครื่องปรุง คือ คุณสมบัติต่าง ๆ ที่ เป็นความเคยชินหรือได้สั่งสมไว้

3) วิญญาณ ความรู้ต่ออารมณ์ต่าง ๆ คือ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส รู้ต่ออารมณ์ที่มีในใจ ตลอดจนสภาพพื้นเพของจิตใจในขณะนั้น ๆ

4) นามรูป ความมีอยู่ของรูปธรรมและนามธรรม ในความรู้ของบุคคล ภาวะที่ร่างกายและจิตใจทุกส่วนอยู่ในสภาพที่สอดคล้องและปฏิบัติหน้าที่เพื่อตอบสนองในแนวทางของวิญญาณที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและจิตใจที่เจริญหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพจิต

5) สหายนะ ภาวะที่อายตนะที่เกี่ยวข้องปฏิบัติหน้าที่โดยสอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ

6) ผัสสะ การเชื่อมต่อความรู้กับโลกภายนอก การรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ

7) เวทนา ความรู้สึกสุขสบาย ถูกใจ หรือทุกข์ ไม่สบาย หรือเฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์

8) ตัณหา ความอยาก ทะยาน ร่ำรนาหาสิ่งอันวยสุขเวทนา หลีกหนีสิ่งที่ก่อทุกข์เวทนา โดยอาการได้แก่ อยากได้ อยากเป็น อยากคงอยู่อย่างนั้น ๆ ยังยืนตลอดไป อยากให้ดับสูญ พินาศไปเสีย

9) อุปาทาน ความยึดติดถึ้อมั่นในเวทนาที่ชอบหรือชัง รวบรวมเอาสิ่งต่าง ๆ และภาวะชีวิตที่อันวยเวทนานั้นเข้ามาผูกพันกับตัว ความยึดมั่นต่อสิ่งซึ่งทำให้เกิดเวทนาที่ชอบหรือไม่ชอบ จนเกิดทำาหรือตีราคาต่อสิ่งต่าง ๆ ในแนวทางที่เสริมหรือสนองตัณหาของตน

10) ภพ กระบวนพฤติกรรมทั้งหมดที่แสดงออก เพื่อสนองตัณหาอุปาทานนั้น และภาวะชีวิตที่ปรากฏเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยสอดคล้องกับอุปาทานและกระบวนพฤติกรรมนั้น

11) ขาติ การเกิดความตระหนักในตัวตนว่าอยู่หรือไม่ได้อยู่ในภาวะชีวิตนั้น ๆ หรือไม่ได้มีไม่ได้เป็นอย่างนั้น การเข้าครอบครองภาวะชีวิตนั้น หรือเข้าสวมเอากระบวนพฤติกรรมนั้น โดยการยอมรับตระหนักชัดขึ้นมว่าาเป็นภาวะชีวิตของตน เป็นกระบวนพฤติกรรมของตน

12) ขรามณะ ความสำนึกในความขาด พลาด หรือพรากแห่งตัวตนจากภาวะชีวิตอันนั้น ความรู้สึกว่าตัวตนถูกคุกคามด้วยความสูญสิ้นสลาย หรือพลัดพรากจากภาวะชีวิตนั้น ๆ หรือจากการได้มี ได้เป็นอย่างนั้น ๆ จึงเกิด โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส พ่วงมาด้วย คือ รู้สึกคับแคบ ขัดข้อง ขุ่นมัว แห้งใจ หดหู่ ซึมเซา ไม่สมหวัง กระทบกระวาย และทุกข์เวทนาต่าง ๆ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555)

4. หลักปฏิจจนุปบาทตามทัศนะนักปราชญ์

บรรจบ บรรณรุจิ กล่าวว่า ปฏิจจนุปบาท มาจากภาษาบาลีว่า ปฏิจจนุปบาท ประกอบด้วย คำ ปฏิจ กับคำ สมุปบาท ปฏิจ แปลว่า อาศัย สมุปบาท (แยกเป็น ส = ร่วม + อุปบาท = เกิดขึ้น) แปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกัน เมื่อรวมคำทั้ง 2 เข้าด้วยกัน จึงแปลได้ว่า การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกัน ไม่ใช่ต่างฝ่ายต่างเกิดด้วยตัวเองโดดๆ กล่าวคือ เป็นการเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะ ปฏิจจนุปบาทที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ก็ทรงมุ่งหมายถึงภาวะที่ต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยให้กันและกันเกิดขึ้น อาทิ อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ เป็นต้น (บรรจบ บรรณรุจิ, 2549)

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า ปฏิจจนุปบาท คือการเกิดสภาวะทางด้านจิตใจ เกิดครบรอบในเวลาอันเร็วในขณะที่มีชีวิตอยู่ ในแต่ละวันปฏิจจนุปบาทสามารถเกิดครบรอบได้หลายรอบ การควบคุมวงจรปฏิจจนุปบาทในพระคัมภีร์ของพุทธทาสภิกขุ คือ การควบคุมกิเลสตัณหาคือการยับยั้งได้ชั่วขณะที่มีสติ คนเราสามารถควบคุมตัณหาได้ด้วยการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เมื่ออายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระพบกับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ เรียกว่า ผัสสะ ในกรณีที่เราเห็นรูปร่างนั้นควบคุมหยุดอยู่เพียงการเห็นรูป ไม่ให้เกิดความรู้สึกว่า สวยหรือไม่สวย ชอบหรือไม่ชอบ พอใจหรือไม่พอใจ หยุดอยู่เพียงการกระทบกันนั้น ลักษณะนี้คือการควบคุมตัณหา ไม่ให้เกิด เป็นแต่อาการสักรู้ว่าเห็นเท่านั้น ในกรณีหูได้ยินเสียง เป็นต้น ก็เหมือนกัน ควบคุมได้ที่มีการกระทบกัน (พระมหาประทีป อภิวิฑูโน (แถวพันธุ์), 2550) ความจริงของโลกและจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท มีทั้งลักษณะเป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสปกติของมนุษย์ และนามธรรมที่สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสพิเศษของมนุษย์ พุทธปรัชญาเถรวาทจึงจำแนกโลกออกเป็น 3 คือ สังขารโลก สัตว์โลก และโอกาสโลก ไม่ว่าความจริงของโลกและจักรวาลจะเป็นอย่างไร ล้วนแล้วแต่ต้องการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุและปัจจัย ซึ่งเป็นตามธรรมชาติของกฎธรรมชาติที่พุทธปรัชญาเถรวาทเรียกว่า หลักปฏิจจนุปบาท หลักปฏิจจนุปบาทจึงเป็นที่รองรับความเป็นจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท ฉะนั้น หากพิจารณาถึงความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายในโลกและจักรวาล ไม่มีสิ่งใดที่ไม่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นไปตามสภาพของตน ผู้รู้เข้าใจหลักปฏิจจนุปบาทย่อมรู้และเข้าใจความเป็นจริงของโลกและจักรวาล ตลอดถึงความจริงทุกสิ่งทุกอย่างทั้งหมด (พระวิฑูณ ญาณวโร (ดาทอง), 2550) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปัจจัยการ แปลว่า อาการที่เป็นปัจจัยแก่กัน หมายถึงสิ่งที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น คือ สิ่งนี้เกิดขึ้นก็มีสิ่งนี้ตามมา หรือเมื่อสิ่งนี้ดับไปสิ่งนี้ก็ดับไปเกี่ยวโยงกันไปเหมือนลูกโซ่ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะถึงความเข้าใจในหลักปฏิจจสมุปบาทโดยสรุปว่า “หลักปฏิจจสมุปบาท แสดงความจริงของธรรมชาติให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายมีลักษณะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เรียกว่าไตรลักษณ์ เป็นไปตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย ไม่มีปัญหาในเรื่องที่ว่า สิ่งทั้งหลายมีหรือไม่มีจริง ยั่งยืนหรือขาดสูญ เป็นต้น แต่ผู้ไม่รู้ความหมายของหลักปฏิจจสมุปบาท มักเข้าใจไตรลักษณ์ผิดพลาด โดยเฉพาะหลักอนัตตานั้น มักได้ยินได้ฟังกันอย่างผิวเผิน แล้วตีความเอาว่า อนัตตาทะนายนอนนิ่งไม่มีอะไร กลายเป็นนัตถิกวาท อันเป็นมิจฉาทิฐิอย่างร้ายแรงไปเสีย ผู้เข้าใจหลักปฏิจจสมุปบาทดีแล้ว ย่อมพ้นจากความเข้าใจผิดแบบต่าง ๆ ที่แตกแขนงออกมาจากทฤษฎีทั้งหลายข้างต้นนั้น เช่น ความเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายมีมูลการณ์หรือเหตุต้นเค้าเดิมสุดและความเข้าใจว่ามีสิ่งวิเศษนอกเหนือธรรมชาติ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

5. การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาโดยใช้หลักปฏิจจสมุปบาทเป็นฐาน

5.1 ปฏิจจสมุปบาทกับวิปัสสนาภาวนา

ปฏิจจสมุปบาทในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานี้ ศึกษาความเป็นเหตุที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้นขององค์ธรรมในปฏิจจสมุปบาทที่ปรากฏในขณะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ทำให้ผู้ปฏิบัติได้ทราบว่า กระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเหตุนั้น ปรากฏอยู่ในทุกฐานการกำหนดรู้ในสติปัฏฐานทุกหมวด ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องต่อกระบวนการของปฏิจจสมุปบาทว่า สติปัฏฐานทั้ง 4 เมื่อกล่าวโดยความเป็นรูปกัมมัญฐานและอรูปกัมมัญฐาน หรือกล่าวโดยสังเขปกับขั้น 5 ว่า กายานุปัสสนาเป็นรูปขั้น เวทนานุปัสสนาเป็นเวทนาขั้น จิตตานุปัสสนาเป็นวิญญาณขั้น และธัมมานุปัสสนาเป็นสัญญาขั้น และสังขารขั้นก็มีความเกี่ยวเนื่องกับปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเหตุทั้งสิ้น เพราะแม้นามขั้นก็ต้องอาศัยรูปขั้น จึงแสดงถึงความเป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น เมื่อปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเหตุเกิดขึ้นโดยกระบวนการในฐานใดของสติปัฏฐานทั้ง 4 ก็ตาม ผู้ปฏิบัติย่อมรู้โดยความเป็นนามและรูป พร้อมทั้งปัจจัยที่อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น และเมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องที่เรียกว่า ทิฏฐิวิสุทธิตัวแล้ว คือ การเห็นรูปนามที่ปราศจากสัตรูปบุคคล และเห็นโดยความเป็นปัจจัยว่า เพราะจิตที่เป็นนามเป็นเหตุในรูปเกิดการเคลื่อนไหว ไม่มีความสงสัยในเหตุปัจจัยของรูปนาม ผู้ปฏิบัติย่อมเข้าถึงกังขาวิตรณวิสุทธิตัว เป็นรากฐานสำคัญก่อนที่จะยกอุปมาพร้อมทั้งปัจจัยนั้น พิจารณาโดยความเป็นไตรลักษณ์เพื่อปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ย่อมเกิดมคคัมคคญาณทัสสนวิสุทธิตัว ซึ่งแม้ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเหตุจะมีลักษณะทั้งในปัจจุบันขณะหรือแบบข้ามภพข้ามชาติก็ตาม ผู้ปฏิบัติควรมุ่งประเด็นความสนใจในความเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันเท่านั้น ซึ่งเมื่อเข้าใจในกระบวนการของปฏิจจสมุปบาท

ฝ่ายเหตุ พร้อมทั้งปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 อย่างถูกต้องนี้ ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในการปฏิบัติ คือ การบรรลุธรรม

ปัจจัยสมุปบาทในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้น มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 ซึ่งปัจจัยสมุปบาทฝ่ายเหตุปรากฏในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาทั้งในฐานกาย เวทนา จิต และธรรม คือปรากฏในการพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นในกาย ในเวทนา ในจิต และในธรรม องค์ธรรมในปัจจัยสมุปบาทแต่ละองค์ ปรากฏในสติปัฏฐานอย่างครบถ้วน เช่น เวทนานุปัสสนา ผู้ปฏิบัติย่อมกำหนดรู้เวทนาในปัจจัยสมุปบาท ฝ่ายเหตุไปด้วยกัน โดยที่เวทนานั้นก็มีผัสสะเป็นปัจจัยให้เวทนาเกิด ดังนั้น การที่ผู้ปฏิบัติกำหนดรู้เวทนา ย่อมทราบถึงผัสสะที่เป็นปัจจัยให้เวทนานั้นเกิดด้วย และรู้ธรรมอันเป็นเหตุให้เวทนาเกิด ได้แก่ อวิชชา ตัณหา กรรม และอาหาร ในส่วนของอายตนะในการรู้ชัดตาและรูป ก็ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะและเวทนา อันเป็นกระบวนการของปัจจัยสมุปบาทฝ่ายเหตุทั้งสิ้น ดังนั้น การศึกษาปัจจัยสมุปบาทฝ่ายเหตุในการปฏิบัติวิปัสสนา จึงมีประโยชน์ คือทำให้เห็นความเป็นปัจจัยของรูปนามในขณะที่กำหนดรู้ตามฐานต่าง ๆ ในสติปัฏฐานทั้ง 4 อย่างถูกต้อง และทำลายความสงสัยในปัจจัยให้เกิดรูปนาม อันจะเป็นทางให้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้อย่างถูกต้อง อันจะส่งผลให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติจนถึงความหลุดพ้น คือ มรรค ผล และนิพพานต่อไปได้ (แม่ชีวรรณรักษ์ ธนธรรมทิศ, 2561)

5.2 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาปัจจัยสมุปบาท

1. ปัจจัยสมุปบาทเป็นหลักธรรมที่อธิบายกระบวนการของธรรมทั้งหลาย ทั้งฝ่ายโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม กล่าวคือ

1) ฝ่ายโลกียธรรม เมื่อบุคคลมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการเกิดขึ้นของเหตุปัจจัยของโลกียธรรม จะทำให้บุคคลทราบถึงสาเหตุ (เหตุปัจจัย) ที่แท้จริงของความเป็นไปในชีวิตประจำวัน ทั้งอดีต ปัจจุบัน และกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตว่า จะมีกระบวนการเกิดขึ้นอย่างไรและอะไรคือสาเหตุที่แท้จริงส่งผลให้บุคคลคลายกำหนดในสรรพสิ่งทั้งหลาย และตระหนักรู้สำนึกในการกระทำของตนว่า ควรกระทำสิ่งทั้งหลายที่ชอบด้วยศีลและธรรม

2) ฝ่ายโลกุตตรธรรม บุคคลเมื่อมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการดับของธรรมทั้งหลายแล้ว ทำให้บุคคลเร่งร่ำทำความเพียรเพื่อส่งเสริมคุณธรรมของตนให้เจริญไพบูรณ์ยิ่งขึ้นไป จนถึงที่สุดคือการเข้าถึงการบรรลุธรรมและพระนิพพาน ปัจจัยสมุปบาทจึงเป็นธรรมที่มีผลานิสงส์มากต่อสรรพสัตว์ในด้านของการปรับเปลี่ยนความเห็นและพฤติกรรมทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ

2. บุคคลเมื่อพิจารณาการหมุนเวียนของปัจจัยสมบูรณ์อย่างถี่ถ้วนแล้ว จะเกิดความรู้ความเข้าใจ ความเป็นไปของโลกและรูปร่างของสรรพสัตว์ ที่หมุนเวียนอยู่ในสังสารวัฏและหาต้นเหตุไม่ได้นั้นมีธรรมที่อาศัยซึ่งกันและกันเป็นเหตุทำให้เกิดขึ้น ส่งผลให้บุคคลมีความละอาย เกรงกลัวต่อกุศลธรรม เพราะกรรมที่บุคคลได้กระทำไว้ทั้งดีและไม่ดีนั้น จะส่งผลให้บุคคลได้รับความสุขบ้าง ความทุกข์บ้าง

3. เพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ความเข้าใจว่า สรรพสัตว์หากยังมีวิชาครอบงำอยู่ เมื่อตายไปจะต้องเกิดในภพหน้าอีก ซึ่งพิจารณาได้จากปัจจุบันเหตุ 5 ได้แก่ ตัณหา อุปาทาน กัมมภาวะ อวิชชา สังขาร ที่สรรพสัตว์กำลังทำกรรมดีกรรมชั่วอยู่ในปัจจุบัน จะเป็นเหตุปัจจัยนำไปเกิดในภพหน้า และผลของกรรมเหล่านั้นก็คือ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ และเวทนา หรือขั้น 5 นั้นเอง

4. เพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ความเข้าใจในธรรมที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ในสังสารวัฏ กล่าวคือ ตั้งแต่ อวิชชาจนถึงชาติ เป็นต้น ทำให้ได้รู้ว่า ความทุกข์ทั้งหลายมีขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสะ อุปายาสะ ที่สรรพสัตว์กำลังได้รับอยู่นั้น เกิดขึ้นเพราะอาศัยชาติเป็นเหตุปัจจัย เมื่อชาติเกิดขึ้น ทำให้เห็นเหตุคือกัมมภาวะ เมื่อกัมมภาวะเกิดขึ้น ทำให้เห็นเหตุคืออุปาทาน และทำให้เห็นเหตุปัจจัยที่สืบเนื่องกันจนถึงอวิชชา และที่สุดก็คือ อวิชชาเป็นหัวหน้าของเหตุแห่งความทุกข์ทั้งปวง

5. เพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ความเข้าใจว่า ปัจจัยสมบูรณ์บาท หมายถึง วงจรของเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกันเป็นสายโดยหาที่สุดไม่ได้ แนวคิดเหล่านี้ สามารถทำให้บุคคลนำหลักการเหล่านี้มาพิจารณาความทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันว่า มีเหตุปัจจัยอย่างไร จึงทำให้ตนได้รับความทุกข์ เมื่อบุคคลเข้าใจถึงความจริงว่า ผลที่ตนกำลังได้รับอยู่ในปัจจุบันนี้ มีเหตุปัจจัยมาจากกรรมในอดีต และกำลังจะเป็นไปในอนาคต ส่งผลให้บุคคลตระหนักรู้ในกรรมของตน จะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด สามารถละคลายความยึดมั่นได้ สำหรับผู้ปรารถนาจะพ้นออกจากกองทุกข์ ควรยินดีในการภาวนาอยู่เป็นนิตย์ เพื่อให้เข้าถึงปัญญาที่สามารถเห็นแจ้งกระบวนการหมุนเวียนของปัจจัยสมบูรณ์บาทได้อย่างถี่ถ้วน จนสามารถพิจารณาปัจจัยสมบูรณ์บาทโดยกำหนดรู้ทุกขสัจ ปหาน สมุทัยสัจ เห็นแจ้งในนิโรธสัจ และเข้าถึงพระนิพพานเป็นที่สุด

6. เพื่อหมดความสงสัยเรื่องตัวตนในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เพราะมีความเข้าใจการสืบต่อเหตุปัจจัยในปัจจัยสมบูรณ์บาทแล้ว บุคคลจึงละคลายความยึดมั่นถือมั่นในขั้น 5 ว่า เป็นตัวเป็นตน ละคลายความมานะ โอ้อวดทั้งหลาย ขณะเดียวกันก็ละความแข็งกระด้างของตนลงไป เพราะมีความเชื่อว่า กรรมที่ตนกระทำแล้วไม่มีผลหรือขาดสูญ แต่มีความเชื่อในเหตุและผล ที่เรียกว่ามีความเห็นเป็นกลาง โดยละความคิดเรื่องอดีตและอนาคต แต่ตระหนักรู้ในเหตุและผลที่เป็นปัจจุบัน เป็นผู้ไม่ยึดติดอยู่ในเหตุการณ์ในอดีต และไม่เพ้อเจ้อไปในเรื่องอนาคตอย่างไม่มีเหตุผล แต่เป็นผู้มีความเห็นเป็นกลางใน

กาล ทั้ง 3 และไม่ติดยึดอยู่ในกาลใด ๆ เพราะเหตุปัจจัยนั้นล้วนเป็นไปตามอำนาจของไตรลักษณ์ (แม่ชีวรรณรักษ์ ธนธรรมทิต, 2561)

สรุป

ปฏิจจสมุปบาท เป็นศาสตร์แห่งการให้เหตุผล ที่ปรากฏในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ทั้งในฐานกาย เวทนา จิต และธรรม คือปรากฏในการพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นในกาย ในเวทนา ในจิต และในธรรม องค์ธรรมในปฏิจจสมุปบาทแต่ละองค์ ซึ่งต้องใช้สติปัญญา 4 อย่างครบถ้วน เช่น เวทนา นุปัสสนา ผู้ปฏิบัติย่อมกำหนดรู้เวทนาในปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเหตุไปด้วยกัน โดยที่เวทนานั้นก็มีผัสสะเป็นปัจจัยให้เวทนาเกิด ดังนั้น การที่ผู้ปฏิบัติกำหนดรู้เวทนา ย่อมทราบถึงผัสสะที่เป็นปัจจัยให้เวทนานั้นเกิดด้วย และรู้ธรรมอันเป็นเหตุให้เวทนาเกิด ได้แก่ อวิชชา ตัณหา กรรม และอาหาร ในส่วนของอายตนะ ในการรู้ชัดตาและรูป ก็ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะและเวทนา อันเป็นกระบวนการของปฏิจจสมุปบาท ฝ่ายเหตุทั้งสิ้น ดังนั้น การศึกษาปฏิจจสมุปบาทในการแสดงเหตุผลในการปฏิบัติวิปัสสนา จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้น ผู้ปฏิบัติที่จะมุ่งหวังสู่ความสำเร็จจะจับซึ่งกิเลส ทำตนให้พ้นจากทุกข์ ทำตนให้ทราบผลจากการกระทำ มุ่งสู่การบรรลุธรรม โดยปฏิบัติตามมรรคมงคลแปดประการ เมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงแล้ว จะมองเห็นหนทางตามอารมณ์ที่ตนเองได้รับ เพราะมีความเชื่อว่า กรรมที่ตนกระทำแล้วไม่มีผล หรือขาดสูญ แต่มีความเชื่อในเหตุและผล ที่เรียกว่ามีความเห็นเป็นกลาง โดยละความคิดเรื่องอดีตและอนาคต แต่ตระหนักรู้ในเหตุและผลที่เป็นปัจจุบัน เป็นผู้ไม่ยึดติดอยู่ในเหตุการณ์ในอดีต มองเห็นความเป็นจริงของชีวิต

องค์ความรู้ที่ได้รับ

ปฏิจจสมุปบาท: ศาสตร์แห่งการใช้เหตุผลในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นประจวบจวนของ เหตุผลและปัจจัย ที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกันเป็นสายโดยหาที่สุดไม่ได้ แนวคิดเหล่านี้ สามารถทำให้บุคคล นำหลักการเหล่านี้มาพิจารณาเห็นความเป็นจริงของโลกและของชีวิต ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันว่า มีเหตุปัจจัยอย่างไรจึงทำให้ตนได้รับผลเช่นนี้ เมื่อบุคคลเข้าใจถึงความจริงว่าตนกำลังได้รับอยู่ในปัจจุบัน นี้ มีเหตุปัจจัยมาจากกรรมในอดีต และกำลังจะเป็นไปในอนาคต ส่งผลให้บุคคลตระหนักรู้ในกรรมของตน จะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด สามารถละคลายความยินดีลงได้ สำหรับผู้ปรารถนา ความเป็นจริงตามเหตุผล ควรยินดีในการภาวนาอยู่เป็นนิตย์ เพื่อให้เข้าถึงปัญญาที่สามารถเห็นแจ้ง

กระบวนการหมุนเวียนโดยใช้หลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นศาสตร์แห่งการใช้เหตุผลตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- บรรจบ บรรณรุจิ. (2549). *ปฏิจจสมุปบาท*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสาครธรรมรัตน์ ธมมรตโน. (2560). การวิเคราะห์เรื่องทุกขในปฏิจจสมุปบาทตามนัยแห่งนิพเพธิกสูตร. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 13(1), 184-196 .
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ชุด คำวัด*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *พุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน (แถวพันธุ์). (2550). ศึกษาเปรียบเทียบการอธิบายปฏิจจสมุปบาทตามแนวของพุทธโฆษาจารย์กับพุทธทาสภิกขุ. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาพิสุตย์ จนทวิโส (พะนิรัมย์). (2554). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปฏิจจสมุปบาทกับชั้น 5. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9, ราชบัณฑิต). (2558). *ศัพท์วิเคราะห์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- พระวัฒนา ญาณวโร (ดาทอง). (2550). ศึกษาวิเคราะห์ปฏิจจสมุปบาทเพื่อการตอบปัญหาความจริงของโลกและจักรวาลในอภิปรัชญาตะวันตก. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอนันต์ อัสสุกาโร (เป้งไชโยโม). (2549). ศึกษาการตีความปฏิจจสมุปบาทตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากรรมฐานาจารย์. (2545). *ปฏิบัติสมุปปาทสังเขป*
กถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- ภูริทัต ศรีอร่ามและพระมหาสำราญ ญาณวุฑฺโฒ (จรรยเจริญ). (2554). การวิเคราะห์เปรียบเทียบ
แนวคิดเรื่องปฏิสนธิวิญญาณตามหลักปฏิบัติสมุปปาทของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับหลวงพ่อกุศลทาสภิกขุ. เรียกใช้เมื่อ 14 มิถุนายน 2565 จาก
<https://www.mcu.ac.th/article/detail/289>
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แม่ชีวรรณรักษ์ อนุธรรมทิศ. (2561). ศึกษาปฏิบัติสมุปปาทฝ่ายเหตุในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.